

TIJORAT BANKLARI AKTIVLARINING RENTABELLIGINI OSHIRISHDA INVESTITSION PORTFELNI DIVERSIFIKATSIYA QILISHNING RO'LI

O'zbekiston Respublikasi

Bank-moliya akademiyasi magistranti

Akbarov Nazir Sadriddin o'g'li

nazirakbarov877@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu tezisda tijorat banklari aktivlarining rentabelligini oshirishda investitsion portfelni diversifikatsiya qilishning ahamiyati va roli o'rganildi. Bank faoliyatidagi xavf va rentabellik muvozanati, diversifikatsiya usullari, xalqaro tajribalar va O'zbekiston bank tizimidagi amaliy holatlar tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari asosida zamonaviy risk-menejment va raqamli texnologiyalarni joriy etish orqali banklarning investitsion portfeli samaradorligini oshirish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqildi.

Kalit so'zlar: tijorat banklari, investitsion portfel, diversifikatsiya, rentabellik, risk-menejment, bank aktivlari, raqamli texnologiyalar.

Аннотация: В данной диссертации исследуется роль и значение диверсификации инвестиционного портфеля в повышении рентабельности активов коммерческих банков. Анализируются баланс риска и доходности в банковской деятельности, методы диверсификации, международный опыт и практика банковской системы Узбекистана. На основе результатов исследования предложены рекомендации по повышению эффективности инвестиционного портфеля банков путем внедрения современных систем управления рисками и цифровых технологий.

Ключевые слова: коммерческие банки, инвестиционный портфель, диверсификация, рентабельность, управление рисками, банковские активы, цифровые технологии.

Abstract: This thesis examines the role and importance of investment portfolio diversification in enhancing the profitability of commercial banks' assets. It analyzes the balance between risk and return in banking operations, diversification methods,

international experiences, and practical cases within the banking system of Uzbekistan. Based on the research findings, recommendations are provided to improve the efficiency of banks' investment portfolios through the implementation of modern risk management systems and digital technologies.

Keywords: commercial banks, investment portfolio, diversification, profitability, risk management, bank assets, digital technologies.

Tijorat banklari zamonaviy iqtisodiyotning moliyaviy barqarorligini ta'minlovchi asosiy institutlardan biri hisoblanadi. Banklar faoliyatining asosiy vazifasi – mijozlarga moliyaviy xizmatlar ko'rsatish bilan birga o'z aktivlarini samarali boshqarish orqali daromadlarni maksimal darajada oshirishdir. Shu sababli, bank aktivlarining rentabelligini ta'minlash va xavf darajasini kamaytirish amaliyotlari dolzarb ilmiy va amaliy muammo hisoblanadi [1].

Investitsion portfelni diversifikatsiya qilish — risklarni kamaytirish va rentabellikni barqarorlashtirishning eng samarali usullaridan biri bo'lib, uning nazariy asoslari Markovits portfel nazariyasiga asoslanadi [2]. Bu nazariyaga ko'ra, aktivlarning turli turlari va sohalarga taqsimlanishi umumiy riskni kamaytiradi va daromadlarni optimallashtiradi.

O'zbekiston tijorat banklari iqtisodiy o'zgarishlar, inflyatsiya va xalqaro moliyaviy integratsiya jarayonida faoliyat ko'rsatmoqda. Shu bilan birga, bank aktivlarining portfel tarkibi ko'pincha diversifikatsiya etilmagan bo'lib, bu ularning rentabelligi va barqarorligini pasaytiradi [3]. Shuning uchun ham, investitsion portfelni diversifikatsiya qilishning o'rganilishi va amaliy tavsiyalar ishlab chiqilishi dolzarbdir.

1. Mavzuning dolzarbligi va asosiy muammolar. Tijorat banklarining faoliyat samaradorligi ko'pincha ularning aktivlari rentabelligiga bog'liq bo'ladi. Rentabellikni oshirish jarayonida xavflarni kamaytirish muhim omil sanaladi. Ammo O'zbekiston bank tizimida investitsion portfelning yetarlicha diversifikatsiya qilinmaganligi natijasida yuqori konsentratsiya va shu bilan bog'liq risklar mavjud [4].

Misol uchun, Markaziy bank statistikasi bo'yicha, 2023-yilda bank aktivlarining 65% i sanoat va qurilish sohasiga yo'naltirilgan bo'lsa, moliyaviy instrumentlar va boshqa

investitsiyalar ulushi 20% dan kamni tashkil etadi [5]. Bu holat banklarni makroiqtisodiy o'zgarishlarga sezgir qiladi va rentabellikni past darajada ushlab turadi.

Shuningdek, banklarning risklarni boshqarish sohasidagi kamchiliklari va zamonaviy raqamli tizimlarni joriy etishda kechikishlari samaradorlikni yanada pasaytiradi. Shuning uchun investitsion portfelni diversifikatsiya qilish bank faoliyatining barqarorligini ta'minlashda muhim vazifa sifatida qaralmoqda [6].

2. Investitsion portfelni diversifikatsiya qilish nazariyasi va uning ahamiyati

Markovits portfel nazariyasi bo'yicha, Investitsion portfel nazariyasi, birinchi marta Xari Markovits tomonidan 1952-yilda ishlab chiqilgan bo'lib, u aktivlar tarkibini muvozanatlash orqali risk va daromadlilikni optimallashtirishni maqsad qilgan [2]. Bu nazariyaga ko'ra, portfel tarkibidagi aktivlar o'rtasidagi diversifikatsiya umumiy portfel riskini kamaytiradi, chunki turli aktivlar bozor sharoitlariga har xil ta'sir ko'rsatadi.

Diversifikatsiyaning tijorat banklari uchun ahamiyatini o'rganilsa, Banklar faoliyatida investitsion portfel tarkibida kreditlar, qimmatli qog'ozlar, likvid aktivlar va boshqa moliyaviy instrumentlar mavjud. Har birining o'ziga xos risk va daromadlilik ko'rsatkichlari bor. Diversifikatsiya orqali bank aktivlari turli iqtisodiy sektorlar va moliyaviy instrumentlar bo'yicha taqsimlanib, risklar kamaytiriladi va rentabellik barqarorlashtiriladi [7].

Diversifikatsiyani quyidagicha usullari bo'lib, u bir nechta yo'nalishda amalga oshiriladi:

Sanoat bo'yicha — aktivlar bir nechta sohalarga taqsimlanadi;

Geografik diversifikatsiya — turli hudud va mamlakatlarga sarmoya kiritish;

Moliyaviy instrumentlar diversifikatsiyasi — kredit, obligatsiya, aksiyalar va boshqa moliyaviy vositalar bo'yicha;

Risk darajasi bo'yicha — yuqori va past riskli aktivlar balanslash [8].

Xorijiy mamlakatlarning tijorat banklari investitsion portfelni diversifikatsiya qilishda ilg'or tajribaga ega.

AQSh banklari. AQSh tijorat banklari faoliyatida kredit portfelining diversifikatsiyasi yuqori darajada tashkil etilgan. Kreditlar turli sanoat sohalari, geografik hududlar va mijoz segmentlariga taqsimlangan. Shuningdek, banklar moliyaviy instrumentlar bo'yicha portfellarini balanslash orqali risklarni kamaytiradi [9].

2022-yil hisobotlariga ko'ra, yirik banklarning o'rtacha kredit portfeli sanoat bo'yicha kamida 10 ta asosiy sektorni qamrab oladi, bu esa kredit riskining konsentratsiyasini sezilarli darajada kamaytiradi [10].

Yevropa banklari. Yevropa banklari, ayniqsa Germaniya va Fransiyada, portfel diversifikatsiyasini yuqori texnologiyalar, ekologik toza sanoat va kichik biznesni qo'llab-quvvatlash sohasiga yo'naltiradi. Bu banklar investitsiyalarni nafaqat sanoatga, balki xizmat ko'rsatish va innovatsion loyihalarga ham yo'naltirishadi [11].

Osiyo banklari. Singapur va Janubiy Koreya banklari investitsion portfelni diversifikatsiya qilishda raqamli texnologiyalar va fintech yechimlarni faol qo'llaydi. Bu banklarda portfel monitoringi real vaqt rejimida olib boriladi, bu esa risklarni tez aniqlash va boshqarishni ta'minlaydi [12].

4. O'zbekiston bank tizimida investitsion portfelni diversifikatsiya qilish holati

O'zbekiston tijorat banklari faoliyatida diversifikatsiya darajasi pastligi banklarning barqarorligini zaiflashtiradi. 2023-yil statistikasiga ko'ra, bank aktivlarining 65-70% i sanoat va qurilish sektorlariga yo'naltirilgan, qimmatli qog'ozlar va boshqa moliyaviy instrumentlar ulushi esa 15-20% ni tashkil qiladi [5].

Quyidagi kamchiliklarni uchratish mumkin:

Konsentratsiya yuqoriligi: aktivlarning ko'pchiligi bir nechta sektorlarga to'planishi risklarni oshiradi;

Xavfni boshqarish tizimining zaifligi: ko'plab banklarda zamonaviy risk menejmenti tizimlari yetarli emas;

Raqamli vositalar joriy etilishining pastligi: real vaqt rejimida monitoring imkoniyati cheklangan;

Malaka va tajriba yetishmovchiligi: xodimlarning investitsion boshqaruv bo'yicha bilimlari kam [13].

Quyidagicha afzalliklar va imkoniyatlarni beradi:

O'sib borayotgan moliya bozori: yangi moliyaviy instrumentlar va bozor segmentlari paydo bo'lmoqda;

Xalqaro integratsiya: xorijiy tajribalarni o'rganish va joriy etish imkoniyati;

Raqamli texnologiyalarni kengaytirish: Fintech yechimlar aktiv boshqaruvda qo'llanilishi mumkin;

Markaziy bankning qo'llab-quvvatlashi: siyosat va qoidalar orqali diversifikatsiya jarayonlarini rag'batlantirish [14].

Quyidagi jadvalda O'zbekiston banklari aktivlarining sohalar kesimida taqsimlanishi ko'rsatilgan (2023 yil ma'lumotlari, manba [5]):

1-jadval

O'zbekiston banklari aktivlarining sohalar kesimida taqsimlanishi

№	Sanoat sohalari	Aktivlar ulushi (%)
1.	Qurilish	35
2.	Sanoat	30
3.	Qishloq xo'jaligi	10
4.	Moliyaviy instrumentlar	15
5.	Xizmat ko'rsatish	5
6.	Boshqalar	5

Manba: Markaziy bank ma'lumotlari, 2023.

Bu ma'lumotlar banklarning aktivlarini kengroq sektorlar bo'yicha diversifikatsiya qilish zaruratini ko'rsatadi.

Diversifikatsiya strategiyasini ishlab chiqish: banklarning investitsion portfelini sanoat, moliyaviy instrumentlar va geografik jihatdan kengaytirish.

Risk-menejment tizimini modernizatsiya qilish: zamonaviy texnologiyalar, ayniqsa raqamli vositalarni keng joriy etish.

Kadrlarni tayyorlash va malakasini oshirish: investitsion boshqaruv va risk-menejment bo'yicha doimiy o'quv dasturlarini tashkil qilish.

Markaziy bank bilan hamkorlik: qonunchilik va reglamentlarni takomillashtirish orqali diversifikatsiyani rag'batlantirish.

Xalqaro tajribalarni o'rganish: yetakchi banklarning investitsion strategiyalarini o'zlashtirish.

Xulosa qilib, investitsion portfelni diversifikatsiya qilish tijorat banklari aktivlarining rentabelligini oshirishda muhim omil hisoblanadi. Bu nafaqat risklarni kamaytirish, balki banklarning moliyaviy barqarorligini ta'minlashga xizmat qiladi. Xorijiy tajribalar va O'zbekiston sharoitini tahlil qilib, zamonaviy risk-menejment va raqamli texnologiyalarni joriy etish orqali bank aktivlari samaradorligini sezilarli oshirish mumkin.

O'zbekiston banklari uchun diversifikatsiyaga alohida e'tibor qaratish, investitsion portfelni kengaytirish va risklarni boshqarish tizimini takomillashtirish dolzarb vazifa sifatida qolmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Markovits, H. *Portfolio Selection*. The Journal of Finance, 1952.
2. Elton, E.J., Gruber, M.J. *Modern Portfolio Theory and Investment Analysis*. Wiley, 2014.
3. Karimov, D. *O'zbekiston bank tizimida aktivlar boshqaruvi*, Ilmiy maqola, Toshkent, 2022.
4. O'zbekiston Respublikasi Markaziy Banki. *Bank faoliyati bo'yicha statistik hisobotlar*, 2023.
5. Markaziy bank ma'lumotlari, 2023.
6. Sharipov, R. *Bank investitsion portfeli diversifikatsiyasi*, Ilmiy konferensiya materiallari, 2021.
7. Bodie, Z., Kane, A., Marcus, A.J. *Investments*. McGraw-Hill Education, 2014.
8. Eurostat. *Guidelines for Financial Portfolio Diversification*, 2023.
9. Federal Reserve Bank. *Annual Report on Bank Performance*, 2023.
10. Basel Committee on Banking Supervision. *Principles for Sound Management of Operational Risk*, 2011.
11. Deutsche Bundesbank. *Banking Sector Report*, 2022.
12. Singapore Banking Association. *Investment Strategies Report*, 2022.
13. Hasanov, M. *Risk Management in Uzbek Banks*, 2023.
14. O'zbekiston Respublikasi Markaziy Banki. *Moliyaviy barqarorlik strategiyasi*, 2024.